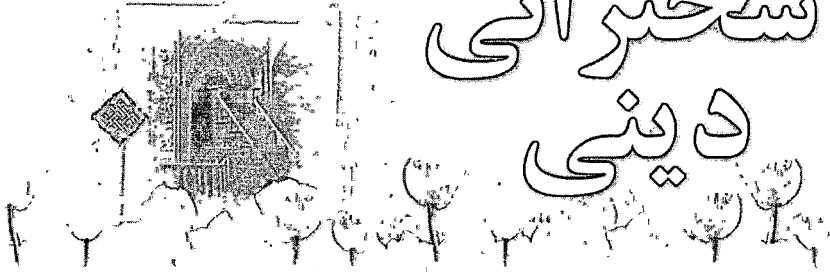

درس سوم تعریف و اهداف سخنرانی دینی

گروه علمی مهارت‌های خطابی
پژوهش و تدوین: حسین ملانوری

روش سخنرانی دینی

اهداف این درس:

۱. آشنایی با برخی تعاریف خطابه و سخنرانی؛
 ۲. آشنایی با تعریف سخنرانی دینی و قیود آن؛
 ۳. شناخت اهداف تبلیغ و سخنرانی؛
- تعریف سخنرانی
- تاکنون تعاریف زیادی درباره خطابه و سخنرانی ارائه کرده‌اند. نگاهی گذرا به این تعریفها نشان می‌دهد که هر کسی با برداشت خود از خطابه و هدفش از آن، قیودی را در تعریف آورده است. بعضی هدف از آن را فقط اقناع مخاطب دانسته و
- برخی در کنار اقناع اندیشه به تحریک احساس نیز توجه کرده‌اند. عمده تعاریف، متأثر از تعریف ارسطو در خطابه است. او با توجه به شرایط زمان خود آن را تعریف کرده است؛ در آن دوران خطابه را بیشتر برای قانع کردن دیگران به کار می‌گرفتند.
- بعضی فقط خطابه را تعریف کرده‌اند؛ در حالی که خطابه، یکی از شکلهای اجرایی سخنرانی است. آنچه ما در این کتاب در پی تعریف آنیم، سخنرانی دینی است که اعم از خطابه است و با توجه به ویژگیها، شرایط و اهداف خاص خود باید تعریف شود.

نفر جماعت را به قصد اقناع، مورد
خطابه قرار می‌دهد.^۳

۴. «فن سخنوری به مجموعه
اصول و قواعدی گفته می‌شود که
سخنور با استفاده از آن در ذهن
مستمعان خود تأثیر لازم را به جا
گذارد و به مقصودی که دارد برسد.»^۴
۵. «سخنوری یا خطابه، فنی است
که به وسیله آن؛ گوینده، شنونده را با
سخن خود اقناع و بر منظور خویش
ترغیب می‌کند.»^۵

تعریف سخنرانی دینی

پس از ارائه نمونه‌هایی از تعاریف
سخنوری و خطابه، بی‌هیچ توضیح و
یا انتقادی، تعریف مورد نظر خود را از
سخنرانی دینی ارائه می‌کنیم.
سخنرانی دینی عبارت است از:
«سخن گفتن یک نفر با جمع به نحو

به هر روی، پیش از تعریف
سخنرانی دینی، بیان برخی تعاریف
ارائه شده برای خطابه و سخنرانی،
خالی از لطف نیست؛ برای نمونه به
موارد ذیل می‌توان اشاره کرد:

۱. «خطابه، فن تصرف در عواطف
و عقول مخاطبان از رهگذر الفاظ
فصیح و جملات بلیغ، براساس
مشافهه، به منظور اقناع عقل و
احساس شنوندگان و ترغیب آنان به
سوی هدفی [است] که سخنور در نظر
دارد.»^۱

۲. «خطابه، صنعتی است که توسط
آن بتوان در هر امری از امور جزئی،
دیگران را در حد امکان اقناع نمود.»^۲
۳. خطابه «سخنی است به صورت
نثر تألیف یافته که به وسیله آن، یک

۱. اصول و مبادی سخنوری، محمدباقر شریعتی
سبزواری، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۶
هـ. ش، ص ۴۰.

۲. الخطابه، ارسطو، به کوشش عبد الرحمن بدوی،
ص ۹، به نقل از: آیین سخنوری و نگرشی بر تاریخ
آن، علی اکبر ضیایی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر،
تهران، چ اول، ۱۳۷۳ هـ. ش، ص ۳.

۳. الخطابه و اعداد الخطیب، د. توفیق الواعی،
دارالیقین، مصر، چاپ دوم، ۱۴۱۷ هـ. ق، ص ۱۲.

۴. روشهای تبلیغ، رضاعلی کرمی، دارالتقلین، قم،
چاپ اول، ۱۳۷۷ هـ. ش، ص ۱۱.

۵. آیین سخنوری، محمدعلی فروغی، انتشارات
زوار، تهران، چاپ دوم، ۱۳۶۸ هـ. ش، ج ۱، ص ۱.

این قید، انتقال مفاهیم از طریق ایماء، اشاره، نویسنده‌گی و راههای دیگر تأثیرگذاری را از تعریف خارج می‌کند.

۲. یک نفر

فقط یک نفر در سخنرانی سخن می‌گوید و بقیه شنونده‌اند. پس با این قید، بحثهای دو یا چند طرفه، مانند: میزگرد، مباحثه و ... از تعریف خارج می‌شود.

۳. یا جمع

سخن گفتن به لحاظ تعداد گوینده و شنونده، شکل‌های مختلفی پیدا می‌کند:

الف) یک نفره که در آن فرد با خود یا خدا سخن می‌گوید؛
ب) دو نفر با هم، مانند: مناظره، محاوره و مشاوره؛

ج) چند نفر با هم، مانند: مناظره، هم‌اندیشی و محاوره؛

د) یک نفر با جمع، مانند: جلسه دفاع از نظریه علمی، سخنرانی علمی، پرسش و پاسخ، کلاس‌داری، گزارش‌دهی و سخنرانی.

یک طرفه به منظور تأثیرگذاری مطلوب [دینی] در اندیشه، احساس و رفتار مخاطب، به قصد و روش انشاء سخن.»

اکنون ممکن است این پرسش مطرح شود که چرا یکی از تعاریف پیشین را برنگزیده و سخنرانی دینی را با این قیود خاص تعریف کرده‌ایم؟

پاسخ این است که هرچند غالباً اشکالاتی به تعاریف وارد است؛ اما باید کوشید تا تعریف حتی الامکان جامع و مانع باشد. تعریف فوق با توجه به اهداف و ویژگی‌های سخنرانی دینی و با عنایت به تفاوت آن با مقوله‌های مشابه، ارائه شده است.

برای روشن شدن تعریف سخنرانی دینی و دلیل انتخاب قیود آن، بعضی از آنها را توضیح می‌دهیم:

۱. سخن گفتن^۱

۱. «کلمه»، کوچک‌ترین جزء کلام است و «کلام» بر یک عبارت یا یک جمله اطلاق می‌شود و «سخن» به مجموعه‌ای از جمله‌ها گفته می‌شود که به منظور انتقال معنا و مفهوم مورد نظر بیان می‌شوند. سخنرانی، بیان مجموعه‌ای از سخنان است که معانی مختلفی را در یک مجموعه منسجم افاده می‌کند.

۵. به منظور تأثیرگذاری

گوینده دینی در سخنرانی خود، باید قصد تأثیرگذاری بر مخاطب داشته باشد؛ گرچه به دلایلی تأثیرگذاری صورت نگیرد.^۲

ذهن مخاطبان بماند و سخنور از مخاطبان تأیید بگیرد؛ بدون اینکه آنها سخنی بگویند.

۲. دلیل این مطلب، آن است که با هیچ‌یک از ابزارها و روشهای تبلیغی نمی‌توان کسی را مجبور به پذیرش پیام تبلیغی کرد؛ بلکه انسانها صاحب اراده و اختیارند و ممکن است از روی لجاجت و یا به هر دلیل دیگر نخواستند پیام را بپذیرند؛ چنان‌که خداوند متعال در آیه «نَفَر» می‌فرماید:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾؛ «شایسته نیست که مؤمنان همگی [برای جهاد] کوچ کنند. پس چرا از هر گروهشان دسته‌ای کوچ نمی‌کنند تا در دین ژرف آگاهی یابند و مردم خویش را چون به سویشان بازگشتند هشدار دهند، شاید که پروا کنند.» توبه/۱۲۲.

خداوند متعال تأثیرگذاری تبلیغ را در این آیه قطعی نمی‌داند؛ بلکه می‌فرماید: ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾؛ «شاید که پروا کنند.»

منظور از جمع در تعریف سخنرانی، جمع عرفی است؛ نه جمع منطقی و نه ادبیاتی. با این قید، سخن گفتن یک فرد در مباحثه با یک یا چند نفر محدود و یا در گفتگوهای عادی با چند نفر، از تعریف خارج می‌شود.

۴. یک‌طرفه

ممکن است یک نفر با جمع سخن بگوید؛ ولی سخنرانی مصطلح نباشد. با قید یک‌طرفه بودن، جلسات پرسش و پاسخ و امثال آن از تعریف خارج می‌شود؛ زیرا سخن گفتن در آنها دو طرفه است. دلیل آوردن این قید، آن است که اگر هنگام سخنرانی، افراد دیگر سؤالی بپرسند و یا سخنی بگویند، در تأثیرگذاری سخنران اختلال ایجاد می‌شود؛ مثلاً اگر گوینده با سخنان خود، احساسات مخاطب را تحریک کرده باشد، ممکن است با طرح یک سؤال از سوی مخاطب و یا بیان سخنی از سوی او، این حس از بین برود.^۱

۱. البته ممکن است خطیب، سؤالاتی از مخاطب بپرسد؛ ولی باید به گونه‌ای باشد که پاسخها در

۶. مطلوب

گاهی تأثیرگذاری در سخنرانی وجود دارد؛ اما مطلوب دین نیست؛ از این رو برخی سخنرانیهای انتخاباتی، اقتصادی، علمی و ... که در دنیای حاضر صورت می‌گیرد و در آنها قصد تأثیرگذاری مطلوب دینی وجود ندارد، از تعریف سخنرانی دینی خارج‌اند؛ هر چند سخنران آنها یک مسلمان باشد.

۷. اندیشه، احساس و رفتار

یکی از تفاوت‌های اساسی سخنرانی با میزگردها، سخنرانیهای علمی و کلاسهای تعلیم رسمی این است که در سخنرانی، در کنار اقناع اندیشه، تحریک احساس^۱ از اهمّ مقاصد به شمار می‌رود؛ ولی در موارد یاد شده دیگر، به این امر توجه نمی‌شود و یا به آن، کم‌تر توجه می‌شود. همچنین ایجاد و تقویت رفتارهای مثبت و از بین بردن رفتارهای منفی، از جمله اهداف سخنرانی دینی است که در

مقوله‌های مشابه، کم‌تر بدان توجه می‌شود.

۸. به قصد و روش انشاء سخن

یعنی سخنران بخواهد به روش سخنوری متداول و معمول - که شکل خاصی دارد - سخن بگوید و با همین روش نیز سخنان خود را ادا کند. با این قید، سخن‌گفتن یک وکیل دادگستری که قصد انشاء سخن متداول ندارد و یا سخن‌گفتن یک نفر در منزل با همه قیود پیشین، از تعریف خارج می‌شود.

اهداف سخنرانی دینی

هدف در لغت به معنای هر چیزی بلند و برافراشته، نشانه تیر، و آنچه آدمی برای رسیدن به آن می‌کوشد از قبیل مقام، مال و مکنت و نیز مقصود و غایت آمده است.^۲

بنابراین در مورد موجود ذی شعوری مثل انسان می‌توان گفت: هدف، چیزی است که انسان قبل از

۲. فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، ۶ جلدی،

انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۷۱ هـ

ش، ص ۵۱۰۸.

۱. درباره احساس در درس بعد سخن خواهیم

گفت.

می‌کند که انبیاء الهی مورد توجه قرار داده‌اند.

برخی از اهداف تبلیغی انبیاء الهی عبارتند از:

۱. بندگی خدا و پرهیز از طاغوت

خداوند متعال هدف از خلقت جن و انس را عبادت و بندگی خود دانسته و می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۱؛ «من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند [و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند].»

همچنین هدف از بعثت پیامبران خویش را دعوت به پرستش خداوند و پرهیز از طاغوت معرفی می‌کند و در کتاب آسمانی خویش می‌فرماید: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ»^۲؛ «ما در هر امتی رسولی برانگیختیم که: خدای یکتا را پرستید، و از طاغوت اجتناب کنید.»

عمل آن را در نظر می‌گیرد و نیروی خویش را برای رسیدن به آن به کار می‌برد و غرضش دستیابی و رسیدن به آن است. هدف آن مطلوبی است که شوق دستیابی به آن محرک آدمی است تا راهی را که به آن می‌رسد برگزیند و وسایل لازم برای وصول به آن را انتخاب نموده و به کار برد.^۱

توجه به هدف در هر کاری موجب تمرکز، آرامش و پرهیز از سرگشتگی است، و در سخنرانی دینی اگر برای دستیابی به هدف و اطمینان به نتیجه، اصول و معیارهایی در نظر گرفته شود، هر سخنران به راحتی می‌تواند موفقیت یا شکست خود را ارزیابی کند؛ از اینرو بهتر است ابتدا روشن شود که هدف از سخنرانی چیست؟

سخنرانی دینی همانند دیگر روش‌های تبلیغ و تعلیم و تربیت اسلامی، همان اهدافی را تعقیب

۱. فرهنگ تعلیم و تربیت اسلامی، محمدرضا

امین‌زاده، در راه حق، قم، چاپ اولی، ۱۳۷۶ هـ.

ش، ص ۴۷.

۲. ذاریات/۵۶.

۳. نحل/۳۶.

۲. تزکیه و تعلیم

در قرآن کریم یکی از اهداف بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تزکیه و تعلیم معرفی شده است. آنجا که می فرماید: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»^۱ «او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده رسولی از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنها می خواند و آنها را تزکیه می کند و به آنان کتاب (قرآن) و حکمت می آموزد و مسلماً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.»

همچنین دعای ابراهیم و اسماعیل علیه السلام را در هنگام بالا بردن پایه های خانه کعبه این چنین نقل می کند: «رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»^۲ «پروردگارا! در میان آنها

پیامبری از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخواند و آنها را کتاب و حکمت بیاموزد و پاکیزه کند؛ زیرا تو توانا و حکیمی.»

۳. خروج از ظلمت به سوی نور

یکی از هدفهای نزول قرآن، خارج ساختن مردم از تاریکیها به سوی روشنایی است؛ چنانکه خداوند می فرماید: «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»^۳ «[این] کتابی است که بر تو نازل کردیم، تا مردم را از تاریکیها [ی شرک و ظلم و جهل،] به سوی روشنایی [ایمان و عدل و آگاهی] در آوری.»

نیز می فرماید: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»^۴ «ما موسی را با آیات خود فرستادیم [و دستور دادیم:] قومت را از تاریکیها به نور بیرون آر.»

۱. جمعه / ۲.

۳. ابراهیم / ۱.

۲. بقره / ۱۲۹.

۴. ابراهیم / ۵.

۴. برقراری عدالت

برانگیختن مردم به برپایی قسط و برقراری عدالت در جامعه، یکی دیگر از اهداف تبلیغی پیامبران الهی است. در قرآن مجید آمده است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»؛ «ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آنها کتاب [آسمانی] و میزان [شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه] نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند».

۵. رهایی از وابستگیها و عاداتهای

جاهلانه

برداشتن بارهای سنگین و زنجیرهایی که بر گردن مردمان بر اثر وابستگیهای جاهلانه و عاداتهای ناآگاهانه نهاده شده است، از جمله اهداف رسول گرامی اسلام بود. در قرآن مجید آمده است: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ

بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ»؛ «همانها که از فرستاده [خدا]؛ پیامبر امی پیروی می کنند، پیامبری که صفاتش را در تورات و انجیلی که نزدشان است می یابند. آنها را به معروف دستور می دهد، و از منکر باز می دارد، اشیاء پاکیزه را برای آنها حلال می شمرد و ناپاکیها را تحریم می کند، و بارهای سنگین و زنجیرهایی را که بر آنها بود، [از دوش و گردنشان] بر می دارد.»

۶. برطرف شدن اختلافات

یکی از اهداف نزول کتابهای آسمانی، حکم کردن بین مردم در موارد اختلاف آنان است تا اختلاف و تفرقه آنها به صلح و وحدت مبدل گردد. خدای بزرگ فرموده است: «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ

بِالْحَقِّ لِيُحْكَمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ!؛
 «مردم [در آغاز] یک دسته بودند [و]
 تضادی در میان آنها وجود نداشت که
 به تدریج جوامع و طبقات پدید آمد و
 اختلافات و تضادهایی در میان آنها
 پیدا شد، در این حال] خداوند،
 پیامبران را برانگیخت تا مردم را
 بشارت و بیم دهند و کتاب آسمانی،
 که به سوی حق دعوت می‌کرد، با آنها
 نازل نمود؛ تا در میان مردم در آنچه
 اختلاف داشتند داوری کند.»

برای رسیدن به اهداف فوق،
 رعایت واجبات و محرمات و حتی
 مستحبات و مکروهات که در شرع
 مقدس اسلام وارد شده است و نیز
 همه مسائل اخلاقی و تربیتی و معارف
 دینی لازم است و با تبلیغ و ترویج و
 عمل به آنها می‌توان به اهداف بعثت
 انبیاء دست یافت.

پرسش‌نامه

۱. سه نمونه از تعاریف ارائه شده
 برای خطابه را بنویسید.

۲. سخنرانی دینی را تعریف کنید.
۳. با هر یک از قیود تعریف
 سخنرانی دینی، چه چیزهایی از آن
 خارج می‌شوند؟
۴. سخن‌گفتن به لحاظ تعداد
 گوینده و شنونده چه شکلهایی پیدا
 می‌کند؟
۵. تفاوت کلمه، کلام، سخن و
 سخنرانی در چیست؟
۶. اهداف سخنرانی دینی را بیان
 کنید.

فعالیت پژوهشی

۱. در یک مباحثه دوستانه، هر یک
 از تعاریف ارائه شده برای خطابه و
 سخنرانی را نقد و بررسی کنید و اگر
 به تعریف دقیق‌تری رسیدید ارائه کنید.
 به نظر شما کدام یک دقیق‌ترند؟
۲. به نظر شما تعریف ارائه شده از
 سخنرانی دینی تا چه حد می‌تواند
 جامع و مانع باشد؟ چه قیدهایی را
 زاید و چه قیدهای دیگری را لازم
 می‌دانید؟ نظر خود را با دوستان دیگر
 در میان بگذارید و نظر آنها را هم،
 جویا شوید.